

АКТУАЛЬНІ НАПРЯМИ ДЕРЖАВНОЇ ПІДТРИМКИ МАЛИХ ПІДПРИЄМСТВ У ПРОЦЕСІ ПОДОЛАННЯ НАСЛІДКІВ КРИЗИ

У статті розглядаються сучасні світові та національні тенденції регламентації діяльності малих підприємств. Увага приділена засобам підтримки малого підприємництва для збереження стабільності та забезпечення самозайнятості населення. Розглянутий досвід провідних ринкових країн щодо підтримки малого бізнесу в процесі подолання світової економічної кризи.

Ключові слова: малий бізнес, досвід, державне управління розвитком, державна підтримка та партнерські стосунки із бізнесом.

Перед суспільством усе гостріше постає проблема створення ефективних із соціальної точки зору інструментів регламентації та сприяння діяльності приватному сектору. Формування державного управління економічним розвитком має чотири стадії: мобілізація (створення зацікавленості у учасників); діагностика (оцінка готовності інфраструктури); стратегія співробітництва (консолідація зусиль та створення партнерства на основі переконання, що разом краще подолати труднощі); реалізація (програмний метод по вертикалі та горизонталі).

Формування якісного ділового середовища відноситься до сфери прямого впливу держави. Механізм державно-приватного партнерства використовувався спочатку 90-х років. Перехід на систему партнерських стосунків між державою, суспільством та малим бізнесом означає для держави — зняття бюджетного навантаження із значної частини домогосподарств, що у випадку відсутності зайнятості потребували б розширення масштабів допомоги неефективним одиницям, для суспільства — встановлення громадського покою та співпраці у ринкових умовах господарювання, а для самих малих підприємств та суб'єктів мікропідприємництва — можливість самореалізації для вирішення нагальних економічних проблем у самодостатньому обсязі.

Світова економічна криза, що почалась із проблем іпотеки та фінансів, набула глобальних та довготривалих ознак і розповсюдилась на сферу світових фінансових інструментів, соціальної стабільності та зайнятості. Криза зачепила компанії усіх розмірів, але, за визнанням Міжнародної Організації Праці (МОП), саме малі підприємства як найбільш поширена частка ринкового суспільства потребують активної державної допомоги з метою стримування їх ліквідації.

Більшість країн світу, які проводили регулярний моніторинг ділового середовища у власній країні, очікували настання кризових явищ і змогли заздалегідь підготувати та науково опрацювати рекомендації у найбільш проблемних зонах. Стосовно малого бізнесу, за визнанням експертів, найбільш болючою проблемою є скорочення фінансових потоків: доступу до кредитів, регулярних платежів, обмеження попиту та ін. Розвинені ринкові країни використовують різноманітні важелі підтримки. Опрацювавши їх досвід протягом 2008—2011 рр., ми виокремили деякі найбільш поширені заходи (табл. 1).

Економічний спад у розвинених країнах спровокував скорочення обсягів світової торгівлі, зменшення експорту з країн, що розвиваються. З метою підтримки експортерів у Індії надаються субсидії у вигляді часткової оплати кредитів на перевантажування та відвантажування на експорт. Ця дія забезпечує високу зайнятість малих підприємств, особливо у портових містах. Також в якості додаткового заходу Уряд Індії запровадив спеціальний контроль за вчасністю розрахунків із малими підприємствами з боку потужних компаній та адміністрації. У рамках розвитку фінансового напряму допомоги малому підприємництву уряд Індії збільшив у 2 рази розмір позики (до 200 тис дол.). Гарантія уряду надається на 50% кредиту, а якщо мова йде про суму до 10 тис. дол., тоді 85% підпадають під державну гарантію. В перші роки кризи індійський експорт швейної промисловості скоротився на 9%, а роботу втратили 700 тис. осіб. Індія займає 5 місце у швейному секторі світу, зайнятість складає 33—55 млн осіб. З метою захисту товаровиробників на вимогу Ради зі сприяння експорту швейної промисловості було підвищено рівень повернення експортного мита з 8,8—10,5% до 14,65%. Також було здійснено звільнення швейного сектора від сплати податку на доходи на 5 років, упроваджено надання безпроцентних кредитів на закупівлю обладнання, знижено рівень відрахувань на соціальні потреби з прибутку підприємств. Додатково урядом у програмі стимулювання галузі надано кредити експортерам із пільговою 2% ставкою та створено фонд технічної модернізації та оновлення сектора із фінансовим масштабом у 290 млн дол.

У Великобританії впроваджені 2 програми підтримки малих підприємств: Програма забезпечення обігового капіталу (Working Capital Scheme), яка надає державну гарантію на 50% короткострокових запозичень на загальну суму 20 млрд ф. ст. для компаній із обігом капіталу до 500 млн ф. ст.; а для більш дрібних підприємств діє програма фінансування (Enterprise Finance Scheme), що здійснює підтримку підприємств з обігом до 25 млн ф.ст. Поряд із цим, впроваджена система банківських кредитів на загальну суму 1,3 млрд ф.ст., якою можна скористатись для звільнення від зобов'язань за діючими овердрафтами шляхом їх конвертації у позики та кредити. Не обмежуючись вищенаведеними інструментами, в країні створено інвестиційний фонд "Капітал для підприємств" (Capital for Enterprise Fund) з

Таблиця 1. Напрями підтримки малого бізнесу в процесі подолання кризи

Напрямок підтримки	Зміст підтримки
Фінансова підтримка	збереження м'якої грошово-кредитної політики у вигляді низьких позикових ставок; кредитування малого бізнесу через державні банки розвитку та уповноважені комерційні банки; поточне кредитування для поповнення обігового капіталу; розширення доступу до фінансів через програми підтримки малих підприємств; мікрокредитування мікропідприємств, що створені втративши ми роботу та безробітними; державна підтримка експорту МП (страхування); контроль вчасності платежів малому бізнесу; забезпечення пріоритетності сплати рахунків малим та мікропідприємствам місцевими та регіональними адміністраціями та урядами; програми гарантій по кредитах МП, скасування 50% тіла кредиту, впровадження 5% ставки на кредит; безкоштовні консультації уповноважених консалтингових груп
Підтримка попиту та зайнятості	впровадження державних програм будівництва інфраструктури, створення «зелених робочих місць» — забезпечення безпосередньої зайнятості у проєктах або через виробництво устаткування та матеріалів; пом'якшення податкової політики; залучення малого підприємництва до системи державних закупівель в тому числі і через обов'язковий субпідряд від великих підприємств-учасників тендерів; скорочення обмежень на участь у проєктах через фактори розміру підприємства; залучення малого бізнесу до співучасті у частинах крупних проєктів; резервування частини державних контрактів за малим бізнесом; підтримка проєктів, що зберігають високу зайнятість
Оподаткування	зменшення оподаткування для сімейних фірм та малих товариств; зменшення податків залежно від збереження робочих місць; зменшення акцизних зборів; зменшення розміру ПДВ; відновлення практики заліку «збитки-прибуток» попередніх років; повернення мита за імпортом за умови здійснення експорту; використання зниженої оцінки майна малого підприємства, що підлягає оподаткуванню
Стимулювання зайнятості	Стратегії бізнесу: — замість звільнення тимчасово незайнятого персоналу його направляють на підвищення кваліфікації; внутрішні переміщення на ділянки, де є попит; скорочення робочого тижня; тимчасове припинення роботи (до 4-х місяців); скорочення зарплати. Державна підтримка: — використання страхових виплат по безробіттю для компенсації зайнятості по скороченому тижню; надання субсидій для збереження та створення робочих місць; розширення періоду виплат за безробіттям; надання субсидій на професійне перенавчання (в тому числі і мігрантів); скасування або зниження податку на заробітну плату для підприємств або робітників.
Самозайнятість	Сприяння на місцевому рівні створенню компаній звільненими працівниками та пріоритетне укладання контрактів з ними відповідно до місцевих планів розвитку; інформування про напрями замовлень адміністрації; безкоштовне надання консультаційних послуг щодо діяльності та оподаткування, в тому числі аутсорсинг протягом 1 року.

метою конвертації комерційного боргу у акції, на що виділено 75 млн ф.ст. урядових коштів та 25 млн ф.ст. — основними комерційними банками. Програма доступна малим та середнім підприємствам [1].

На Маврикії уряд погодився викуповувати пакети акцій виробничих підприємств, особливо дрібних та середніх текстильних фабрик, які зазнали впливу зниження міжнародного попиту на їх продукцію [2]. Уряд держави для захисту вітчизняного виробника на рік заморозив план зниження митних стягнень на імпорту.

У Єгипті до державного перевороту уряд скасував усі види податків для збиткових малих підприємств.

У Сінгапурі створена спеціальна програма сприяння фінансуванню (Financial Facilitator Program) малих підприємств. Державна агенція з розвитку бізнесу "СПРИНГ" знизилася процентні ставки по кредитах до 5% на строк до 4 років. Ці зміни стосуються як 13540 вже виділених позик, так і нових кредитів. Частку держави у страхуванні кредитів збільшено з 50 до 90%. З урахуванням того, що загальний розмір страхової премії становить 1,5%, малому підприємству потрібно буде сплатити лише 0,15% цієї суми. Крім того, в Сінгапурі діє унікальна система, що дозволяє переносити оцінку нерухомості на наступні періоди: при падінні ринкової вартості майна податок справляється за результатами оцінки поточного, а не попереднього року. Поряд з цими заходами впроваджене звільнення від податку на 75% на

перші 10 тис. синг. дол. та на 50% на суму до 290 тис. синг. дол. з метою захисту самозайнятості на малих та мікропідприємствах.

Уряд Мексики спрямував 20% держзакупівель у сектор малого бізнесу. Уряд Великобританії стимулював реєстрацію малих підприємств на своєму порталі для участі у тендерах на закупівлі, за рахунок чого щорічно 100 тис. поставок здійснюється малими підприємствами. На порталі зареєстровано 123 тис. малих підприємств, а щомісячне зростання замовлення малому бізнесу перевищує 3 тис. нових контрактів.

У багатьох країнах з початком кризи було знижено податки. Незважаючи на збільшення обсягу бюджетного дефіциту, у Сінгапурі на 1% знижено корпоративний податок, у Кореї на 3% зменшено податок для малих підприємств, а для крупних — на 5% (на 2 роки із пролонгацією). В Індії централізований ПДВ скоротили на 4% для всіх товарів, крім нафти. В Китаї знизили ПДВ для малих підприємств з 4—6% до загальної для всіх ставки у 3%; при цьому здійснюється перехід від практики акцизу до лише справляння ПДВ, що за розрахунками призведе до скорочення надходжень до бюджету на 17,6 млрд дол. щорічно. Незважаючи на членство у СОТ, Китай збільшив податкові пільги на експорт текстильних виробів у 4 рази.

У Бразилії уряд запровадив з метою стимулювання попиту зниження оподаткування на придбання автомобілів, доходи фізичних

осіб та податки в промисловості.

У Франції здійснено повне скасування податку на суму інвестування та капіталовкладення.

У Канаді для малих підприємств, які раніше обкладались податком в 11%, розширено суму пільгового прибутку з 400 тис. дол. до 500 тис. кан. дол. За рахунок цього загальний обсяг надходжень від малих підприємств зменшився на 45 млн кан. дол.

Зважаючи на необхідність підтримки внутрішнього попиту в ринкових країнах впроваджується система збереження зайнятості. У Сінгапурі, Японії та Великобританії створені "Програми підтримки зайнятості". Уряд Сінгапуру планує роботу давати від 8 до 12% виплаченої заробітної плати збереженому працівнику. Вартість комплексних заходів Уряду Японії становить 16 млрд дол. і включає підготовку безробітних, страхові виплати звільненим, що не охоплені системою страхування та субсидії компаніям за збереження робочих місць. У Великобританії прийнято рішення про надання компенсацій підприємствам у розмірі 2500 ф. ст., що приймають на роботу особу, звільнену понад 6 місяців тому.

Уряд Філіппін створив спеціальні консультаційні столи, які надають допомогу, інформують та направляють на роботу мігрантів, що повернулися до країни. Для підтримки мігрантів, що повернулись, виділено 250 млн песо. В Китаї уряд сприяє поверненню до рідних сіл робітників, що втрати-

ли роботу у містах, та створенню власних мікропідприємств. У Канаді впроваджено програму сприяння розвитку молодіжного підприємництва із бюджетом 10 млн кан. дол.

Усвідомлення довготривалого процесу подолання кризових явищ у світовій економіці спонукало МОП розробити рекомендації для країн-членів щодо можливих заходів зниження її наслідків для малого бізнесу та населення. В Програмі кризового реагування особливо наголошується на необхідності:

- проведення постійного моніторингу ділового середовища та умов розвитку підприємництва з метою виявлення проблемних областей. Розробка та впровадження факторів, що роблять підприємства вразливими;

- розробка рекомендацій по системі фінансування відповідно до ситуації у країні та її можливостей;

- коригування системи держзакупівель та залучення до них малого бізнесу;

- удосконалення системи навчання та перенавчання у сфері малого бізнесу.

МОП підтримує підхід, при якому впроваджується система компенсацій та заміщення від втрати замовлень із приватного сектору за рахунок включення до доступу до державних замовлень. Впроваджена в розвинених ринкових країнах система має сприяти розвитку та стимулюванню субпідрядних залучень для малого бізнесу. В рамках сприяння до програми "Створи та вдосконалюй свій бізнес" МОП залучено 7 тис. викладачів, 277 ліцензованих кучерів та 500 партнерських організацій.

Проте, в процесі подолання соціальної напруги, що викликана кризою, не обходиться і без винятків. Не є новиною, що скорочення робітників та звільнення — ефективний та відомий інструмент внутрішньої політики підприємства, але в масштабах регіону та країни цей захід посилює вплив на попит та сприяє затягуванню кризи та рецесії. Цей процес притаманний не тільки молодим економікам:

- у Великобританії тільки в 2009 р. 25% угод щодо заробітної плати робітникам було заморожено, а у 50% контрактів найму впроваджено її суттєве зменшення та погіршення умов праці [3];

- у 2012 р. Б. Обама підписав закон № HR 347, що забороняє будь-які протести на території США. У разі порушення його норм використовується ув'язнення від 6 міс до 2 років із вироком — "хуліганство". Треба прийняти до уваги, що працевлаштування та отримання компенсації по безробіттю після такого запису практично неможливе. До того ж за законами багатьох розвинених ринкових країн отримати роботу не за кваліфікацією — не дозволяється. Навіть, якщо працівник високої професійної підготовки погоджується на низьку некваліфіковану працю, спершу він має закінчити відповідний коледж, отримати ліцензію та сертифікат. Тому процес звільнення вкрай болючий у США, Канаді, Великобританії та ін. Практично ринок праці перетворюється на рафінований варіант цехового середньовічного устрою. Сучасна робота у компаніях, незважаючи на досить пристойні соціальні компенсації, перетворюється на офісне рабство, яке позбавлене найменших конституційних гарантій та ліберально-демократичних ознак.

У рамках виконання умов Глобального договору, що був впроваджений Росією у практику партнерства держави та приватного сектору, 111 організацій зареєстровані як укладачі нефінансових звітів — варіації впровадження відкритості та прозорості ведення бізнесу. Переважна більшість із них — це підприємства нафтогазового сектору і лише 3 віднесені до харчової промисловості ("Бритіш-Американ табакко Росія", "Кока-кола ЕйчБиСи Євразія", ТОВ "СабМіл-лерРус"). За 10 років випущено 38 звітів з екології, 161 соціальний звіт, 98 звітів стійкого розвитку, 14 інтегрованих та 16 галузевих звітів. Вказані звіти складаються в рамках виконання вимог стандарту ISO 26000 "Керівництво по со-

ціальній відповідальності" та Соціальної Хартії бізнесу Росії.

В Україні, за даними Центру розвитку корпоративної відповідальності, виконаний аналіз прозорості та відповідності принципам корпоративної соціальної відповідальності 143 успішних національних компаній. У результаті виявлено, що інформація з напрямку у 59,8% доступна лише для внутрішнього користування. Проте третє місце за рівнем відкритості посіла "Оболонь" (70% відкритості та 140 балів оцінки із 200 можливих), "Бритіш Американ табакко Україна" (45,5% та 91 балів відповідно); Миронівський хлібопродукт (27,5% та 55 балів); "Нібулон" (22,5% та 43 бали), "Крафт Фудс Україна" (19,5% та 39 балів), "Рошен" (12,5% та 22 бали), "Конті" та "Мілкланд Україна" (8% та 16 балів), "Агросвіт" (7,5% та 15 балів). Таким чином, 10% атестованих — це підприємства харчової промисловості.

Чинним урядом нашої країни підготовлена та знаходиться на розгляді та обговоренні Національна програма сприяння розвитку малого підприємництва в Україні [4], яка передбачає удосконалення нормативно-правової бази у сфері підприємницької діяльності шляхом розробки та вдосконалення низки Законів: "Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні", "Про внутрішню торгівлю", "Про ремісничу діяльність"; формування єдиної державної регуляторної політики у сфері підприємництва; активізацію фінансово-кредитної та інвестиційної підтримки малого підприємництва шляхом залучення міжнародної технічної допомоги та стимулювання розвитку фондів підтримки малого підприємництва; сприяння створенню інфраструктури розвитку малого підприємництва шляхом впровадження освітніх програм та консультаційної допомоги для започаткування населенням власної справи, а також залучення венчурного інвестування, розширення кола самозайнятих сегментів населення та рекомендацій МОТ; впровадження регіональної політики сприяння розвитку малого підприємництва через залучення малого підприємництва до регіональних інформаційних заходів та мікропідприємств економічної діяльності. В цьому напрямі ще багато потрібно зробити: адже лише 1 із 15 українців знаходить роботу, а на кожну вакансію претендують 8 чоловік [5].

За визнанням національних та міжнародних експертів з розвитку, ділове середовище на Україні ще не може вважатись достатньо розвиненим із ринкової точки зору [6]. Практична реалізація ідеї партнерства може бути досягнута на базі впровадження в стосунки між державою та корпоративним сектором відповідального суспільного договору. В рамках розвитку Глобальної ініціативи звітності бажано впровадити в стандарт нефінансової звітності напрям "сприяння малому бізнесу" та "участь у розвитку території присутності", як, наприклад, розкриття аспектів збереження або розширення зайнятості, підтримка самозайнятості шляхом контрактної співпраці із регіональним донором та ін.

Література:

1. Real help for business, ' Press release, U.K. Department for Business, Enterprises and Regulatory Reform, 14.01.09
 2. Additional Stimulus Package: Shoring up economic performance', Government of Mauritius, December 2008.
 3. 'More firms freeze annual pay rises', Virgin Media, website, 20.02.09.
 4. Верховна Рада України [Офіційний веб-сайт]. — Режим доступу: <http://portal.rada.gov.ua/rada/control/uk/index>
 5. Только один из 15 безработных украинцев находит работу // Ел.газета. — Режим доступу: <http://www.segodnya.ua/news/14348660.html>
 6. Scott E. Brown, Alex Fishberg Doing business in Ukraine. — К.: вид-во "Логос", 2011. — 683 с.
- Стаття надійшла до редакції 24.04.2012 р.*